

Використання проблемних завдань для формування мовних компетенцій у навчанні англійської мови студентів немовних спеціальностей

У статті обґрунтовується доцільність системного використання проблемних завдань у навчанні англійської мови студентів немовних ВНЗ. Пропонуються комплекси проблемних завдань. Узагальнюється досвід роботи. Аналізуються фактори, що впливають на формування мовної компетенції студентів.

Ключові слова: мовна компетенція, проблемні завдання, системне використання.

Бородіна А. И. Использование проблемных заданий в формировании языковой компетенции при обучении английскому языку студентов неязыковых вузов

В статье обосновывается целесообразность системного использования проблемных заданий при обучении английскому языку студентов неязыковых вузов. Предлагаются комплексы проблемных заданий. Обобщается опыт работы. Анализируются факторы, которые влияют на формирование языковой компетенции студентов.

Ключевые слова: языковая компетенция, проблемные задания, системное использование.

Borodina G. I. Using problem tasks for linguistic competence formation in teaching English to the students of non-linguistic higher educational establishments

The necessity of systematic problem tasks application in teaching English as a foreign language is substantiated. Sets of problem tasks are presented. Practical experience is summarized. Factors affecting linguistic competence formation are analyzed.

Key words: linguistic competence, problem tasks, systematic application.

Застосування проблемного навчання іноземних мов (ІМ) у немовному ВНЗ є актуальним, оскільки воно за певних умов сприяє інтенсифікації професійно орієнтованого навчання. В численних роботах висвітлюється системно-логічний підхід до проблемного навчання, роль та місце проблемної ситуації, питання проблемного навчання різних видів мовленнєвої діяльності. Можна вважати, що теоретичні принципи проблемного навчання описані в літературі достатньо повно, але жодна теорія не може бути плідною, якщо вона не втілюється в конкретних навчальних матеріалах, в яких ці принципи використовуються системно й послідовно. **Мета** цієї статті – узагальнити досвід практичної роботи, запропонувати зразки проблемних завдань, що використовуються у формуванні мовної компетенції студентів, показати їх роль в оптимізації процесу навчання.

Сьогодні можна із впевненістю стверджувати, що використання методу проблемного навчання є досить ефективним засобом раціональної організації навчально-пізнавальної діяльності студентів.

В основі проблемного навчання лежить система питань (проблем, завдань), на які ті, хто навчаються, не мають готової відповіді. Сутність процесу навчання зводиться до створення ситуації, тобто проблемної ситуації, яка змушує учнів самостійно шукати розв'язання. Систематичне розв'язання проблемних завдань, пошук правильних відповідей на проблемні запитання, власна розумова діяльність учнів, мобілізація раніше отриманих знань – ось характерні ознаки проблемного навчання.

Запитання виступає як форма пред'явлення проблемного завдання. Його можна вважати проблемним, якщо воно створює проблемну ситуацію. Проблема ситуація не виникає, якщо учень має готову відповідь на запитання, коли в нього немає потреби в самостійній пізнавальній діяльності. Майстерність викладача найбільше проявляється саме в організації проблемних ситуацій.

При загальнонавчальному і поширеному пояснювально-ілюстративному методі викладання розв'язання завдань студентами здійснюється лише в порядку застосування в основному засвоєних знань. Проблемний метод навчання передбачає одержання і засвоєння нових знань саме в процесі розв'язання практичних і теоретичних завдань.

Далеко не всі запитання є проблемними. Коли запропоноване завдання не може бути вирішене за відомою схемою, зразком, воно є проблемним, оскільки вимагає самостійного мислення і розв'язання, і саме воно дає учням інтелектуальне задоволення від подолання труднощів, що позитивно впливає на формування стійких пізнавальних інтересів.

Створення проблемних завдань з ІМ є складною і специфічною роботою: викладання гуманітарних наук (літератури, історії, мови) традиційно не передбачає розв'язання задач. Потрібна велика підготовча робота, пов'язана, по-перше, з аналізом навчального матеріалу і з виділенням у ньому тих моментів, які можуть і повинні бути представлені у вигляді проблемних завдань, і, по-друге, зі складанням цих завдань. Робота ця, як показує практика, досить кропітка і трудомістка, але надалі затрачені зусилля цілком компенсуються.

Маючи тривалий досвід практичного використання проблемного методу у курсі ІМ, ми хотіли б показати його можливості, зокрема при оволодінні мовним

матеріалом, необхідним у підготовці до практичного використання професійного читання.

Відомо, що успішність читання значною мірою залежить від готовності студентів звертати увагу на змістову сторону прочитаного, не відволікаючись на подолання мовних труднощів. Студенти можуть належним чином виконати комунікативне завдання з читання, якщо мовні труднощі не перешкоджають процесу одержання інформації. Таким чином, оволодіння мовним матеріалом є самостійним, хоча й нерозривно пов'язаним з іншими, компонентом читання, який потребує ретельного опрацювання.

Мовний матеріал, що підлягає засвоєнню, може опрацьовуватися як за допомогою традиційних видів завдань рецептивного й репродуктивного характеру, так і творчих вправ з проблемними завданнями, причому останнім слід віддавати перевагу.

При введенні і закріпленні граматичного матеріалу проблемні завдання спрямовані на розвиток у студентів здатності аналітично мислити, самостійно і свідомо проникати у структуру мови, що вивчається, на розвиток умінь здійснювати порівняння, робити висновки з фактів. Цей етап включає роботу з:

- а) розпізнавання граматичних явищ за формальними ознаками;
- б) диференціювання його з подібними до нього явищами;
- в) співвіднесення форми з певним значенням.

Наведемо приклади можливих проблемних вправ з граматики:

- Доведіть, що в поданих реченнях слово *adjusted* має різні значення. Поясніть причину відмінності, наведіть хід своїх міркувань.
- Як ви думаєте, чому поза реченням не можна однозначно зрозуміти значення слова *forms*?
- Чи можна, не змінивши змісту фрази, поміняти місцями слова *children* і *animals* в реченні: *The children feed the animals*? Обґрунтуйте свою точку зору.
- Ознакою якого часу є повна зміна форми дієслова? Чи достатня ця ознака, щоб стверджувати, що дієслово стоїть у формі Past Indefinite? Якщо ні, то чому?
- Виходячи із синонімічності наступних пар речень, назвіть еквіваленти модального дієслова *must* / модального дієслова *can*.
- Чи можна на підставі раніше вивчених правил вивести правило вживання і перекладу дієслова *have* / *be*? Сформулюйте це правило, згадавши всі можливі функції дієслова *have* / *be*?
- Як ви гадаєте, яку помилку можна зробити при перекладі речення зі складними формами дієслова-присудка? Що слід робити, щоб уникнути цієї помилки? Сформулюйте інструкцію для перекладача (завдання серії «прогнозування помилки»).

Проблемні завдання на прогнозування помилки дають добрий результат: виконання таких завдань якщо не виключає повністю, то у всякому разі значно знижує

можливість помилки і, крім того, розвиває уміння самостійно побачити проблему, сформулювати її і розв'язати.

Щоб краще уявити відмінності проблемних завдань на засвоєння граматичного матеріалу від звичайних тренувальних, нагадаємо типові формулювання традиційних вправ:

- Поставте слово в дужках у потрібній формі...
- Знайдіть (зазначену граматичну форму)...
- Перекладіть, звертаючи увагу на...
- Змініть за зразком...
- Заповніть пропуски прийменниками.
- Утворіть форму множини від таких слів:
- Випишіть речення з дієсловами у формі... .

Проблемні вправи, що розвивають вміння самостійно розкривати виведені значення похідних слів, розпізнавати лексичні одиниці за формальними ознаками, швидко знаходити структурно-семантичні відповідності іноземної і рідної мов, враховуючи найбільш складні моменти засвоєння, дають можливість студентам через активний пошук прийти до самостійного висновку, усвідомлення, міцного запам'ятовування, вчать уважного ставлення до слова і механізму словотворення. Наприклад:

- Чи є спільне значення у словах: а) *generator, injector, cultivator, accelerator vibrator, conveyer*? б) *roller, spreader, sprayer, feeder, tiller, planter*...?
- Назвіть суфікс, що виражає це спільне значення. Чи знаєте ви ще якісь слова з цим суфіксом?
- Визначте спільний елемент у таких похідних словах / дієсловах / іменниках / прислівниках. Яке його значення? Чи можна, знаючи значення кореневого слова, перекласти похідне без допомоги словника?
- Який словотворчий елемент відрізняє слова в поданих парах слів? Які з них іменники / прикметники? Аргументуйте свою відповідь.
- Чи достатньо побачити схожість таких інтернаціональних слів зі словами української мови, щоб зрозуміти їх значення: *hydraulic, hydraulically, special, mechanize, organizer, linear, cultivate, irrigator*...
- За якою ознакою згруповані такі слова: *to produce – producer – production – productive – productively – productivity*? Чи можна, знаючи тільки одне слово з поданих, перекласти решту, не звертаючись до словника? Що для цього необхідно?

Наведена вправа – наочний приклад «навчання через задачу»: відповідаючи на запитання, студент набуває знань, привчається подумки виділяти афікси, усвідомлювати їх категоріальне значення.

Аналізуючи основні причини помилок при семантизації похідних слів, методисти обґрунтовано зауважують, що підручники, якими зараз користуються, мало враховують критичні точки засвоєння суфіксів, труднощі усвідомлення їх категоріальної приналежності, виділення їх абстрактного значення. Безумовно, необхідна серія вправ, націлених на профілактику найбільш типових семантичних помилок.

Ось зразки таких «профілактичних» і водночас творчих вправ, що через активний пошук ведуть студента до самостійного висновку, усвідомлення, міцного запам'ятовування:

- ❑ Як ви гадаєте, чи слід шукати у словнику переклад слів *reassemble, unploughed, overheated, maneuverability*? Аргументуйте свою відповідь.
- ❑ Порівняйте подані англійські слова та їх українські відповідники. Запам'ятайте їх значення. Чи завжди можна користуватися лише зовнішньою схожістю слів? (далі йде низка слів – так звані "псевдодрузі перекладача"): *operation – дія, робота; production – виробництво; to control – регулювати, управляти; to limit – обмежувати*.

Усвідомлене й уважне ставлення до слова і до будівельного елемента слова, вміння виділити абстрактне значення словотворчого елемента зумовлена тим, що у студентів виробляються навички розв'язання розумових завдань на лінгвістичному матеріалі.

Наведемо для порівняння тренувальні вправи з лексики і словотворення, які переходять з підручника до підручника протягом багатьох десятиліть [1, с.43-51]:

- ❑ Перекладіть групи слів одного кореня.
- ❑ Утворіть... (прикметники за допомогою префікса *in-*; іменники за допомогою суфікса *-ment* і т.ін.).
- ❑ Визначте за суфіксами приналежність слова до частини мови.
- ❑ Знайдіть синоніми / антоніми.
- ❑ Перекладіть слова на основі їхньої схожості зі словами рідної мови (або: здогадайтеся про значення таких інтернаціональних слів).
- ❑ Випишіть іменники з суфіксом *-tion / -ment*.
- ❑ Знайдіть прислівники з суфіксом *-ly*.

У деяких підручниках для технічних ВНЗ вправи у словотворенні взагалі відсутні або носять випадковий характер.

Не можна заперечувати корисність суто тренувальних вправ, однак стереотипність, одноманітність формулювань, повна відсутність творчого елемента нерідко нецікаве і штучне лексичне наповнення – все це робить їх малоефективними. Навряд чи цікаво виконувати такі завдання.

Дозволимо собі посперечатися на абсолютно виправдану думку, що при всьому значенні репродукції, зловживання великою кількістю однотипних вправ, що зустрічаються у практиці навчання, послаблює інтерес учнів, а разом з тим і міцність засвоєння, яка далеко не завжди пропорційна кількості і частоті стереотипних вправ. Набагато ефективнішими є вправи, які варіюють умови здійснення способу діяльності, що засвоюється [2, с. 164].

Із практики ми знаємо, що студенти не перекладають відомі їм мовні конструкції не через те, що не знають правила, а частіше за все через те, що не бачать і не впізнають їх у зв'язному тексті. А чи не корисніше постави-

ти перед ними невелику розумову проблему, тобто запропонувати завдання під іншим кутом зору?

Переваги проблемних завдань перед звичайними тренувальними, на наш погляд, очевидні. Щоб відповісти на проблемне запитання, необхідно не лише згадати певний програмний матеріал. Цим роль проблемних завдань не вичерпується: психологи виявили, що утримування у пам'яті тих чи інших знань залежить від напруження, яке викликається відповідним наміром або певною потребою. Чим більше матеріал наближається до мислення, тим краще він запам'ятовується [3, с. 53].

Важлива особливість роботи з проблемними завданнями полягає також у тому, що вона завжди носить колективний характер: до розв'язання завдання водночас залучається уся група тих, хто навчається. Іншою особливістю є її інтенсивний характер: на обміркування будь-якого проблемного питання виділяється досить обмежений час – від 10 до 60 секунд – залежно від складності завдання. Фактор часу і фактор змагання (Хто краще? Хто швидше?) дозволяє підтримувати максимальний рівень напруження, зацікавленості, розумової активності студентів, розвивати звичку до активного мислення у процесі вивчення іноземної мови.

В умовах професійно-орієнтованого навчання іноземної мови у немовному ВНЗ слід мати на увазі, що лексичне наповнення вправ має бути максимально наближене до лексичного наповнення відповідних текстів за спеціальністю.

На другому і третьому етапах навчання потрібно більше уваги приділяти моделям терміноутворення, найхарактернішим для підмови спеціальності, що вивчається. Необхідні проблемні вправи, присвячені засвоєнню власне термінологічного словника. Наприклад:

- ❑ За якою ознакою можна систематизувати (згрупувати) такі слова, виходячи з їх значення (наприклад: види пального, типи сільськогосподарських знарядь та ін.)?
- ❑ Які слова та вирази з тексту ви використаєте, якщо вам буде потрібно описати англійською мовою пристрій (прилад, установку, спосіб увімкнення тощо).
- ❑ Чи можете ви на основі тексту дати визначення поняття... англійською мовою?

Необхідно зазначити, що проблемне навчання не може бути ефективним, якщо воно зведене до епізодичного використання у навчальному процесі окремих проблемних завдань. Воно повинно здійснюватися систематично, протягом усього навчального процесу.

Нами розроблено комплекси мовних проблемних вправ, під час виконання яких відбувається не механічне, а творче засвоєння знань. Деякі з цих вправ спрямовані на самостійне виокремлення проблеми (серія «Як ви вважаєте...»), інші – на усвідомлення проблеми і прийняття рішення. Під час виконання цих завдань переважає мимовільне запам'ятовування [4, 5].

Необхідно звернути увагу на формулювання завдань: в них обов'язково міститься запитання, а не просто

вказівка виконати певну навчальну дію. Саме ця форма подання мовного або мовленнєвого завдання-запитання – по суті робить завдання комунікативним, створює основу для постійної комунікативної взаємодії викладача і студента.

Діалогічний спосіб викладення навчального матеріалу, який має місце у проблемному навчанні, продовжується в діалогічному виконанні вправ за схемою «запитання – відповідь», а не за схемою «вказівка – виконання».

Не слід вважати, що весь процес навчання ІМ може і повинен здійснюватися лише шляхом розв'язання проблемних завдань. При раціональній організації навчального процесу необхідні й пояснення викладача, і постановка та розв'язання завдань, і виконання тренувальних вправ, і заучування. Проте досвід нашої роботи показав, що використання проблемних завдань є найбільш ефективним та економним в усіх відношеннях, в тому числі щодо часових витрат.

Проблемні завдання також мають суттєве мотиваційно-спонукальне значення: їх творчий характер, новизна, тісний зв'язок навчальної і професійної основ – все це забезпечує позитивну установку студентської аудиторії. Не можна забувати, що підтримка інтересу до ІМ як до навчального предмета в умовах неможливого ВНЗ залишається завданням першорядної важливості.

Досвід створення підручника з англійської мови для технічного ВНЗ з використанням проблемних

завдань з усіх аспектів навчання, робота з цим підручником дозволили нам оцінити ефективність обраної методики і зробити висновок про те, що включення в підручник проблемних завдань, які забезпечують можливість творчої діяльності з його матеріалом, сприяє зростанню інтересу студентів як до вивчення іноземної мови, так і до її практичного використання.

У плані подальшого вивчення дидактичних, загально-теоретичних і методичних питань проблемного навчання видається цікавим розглянути можливості використання проблемних завдань у навчанні усної професійної комунікації.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бородіна А.И. Приемы проблемного обучения в профессионально-ориентированном учебнике для интенсивного обучения чтению на иностранном языке / А.И.Бородіна // Сб. научн. трудов МГЛУ. – Вып. 449. – 2000.
2. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. / И.Я. Лернер – М.: 1981.
3. Лурия А.Р. Курс общей психологии. / А.Р. Лурия. – М.: 1980.
4. Бородіна Г.І. Англійська мова: підручник / Г.І. Бородіна, А.М. Спевак, Т.Г. Богуцька; За заг. ред. Г.І. Бородіної. – К.: Вища школа, 1994. – 206 с.
5. Бородіна Г.І. Англійська мова: навч. посіб. / Г.І. Бородіна, А.М. Спевак. – Х.: ХДТУСТ, 2004. – 106 с.

Отримано 29.11.10

Wit and Wisdom Teaching & Teachers

- ✓ A great teacher never strives to explain his vision. He simply invites you to stand beside him and for yourself. *Roger Inman*
- ✓ A master can tell you what he expects of you. A teacher, though, awakens your own expectations. *Patricia Neal*
- ✓ A teacher who is attempting to teach without inspiring the pupil with a desire to learn is hammering on cold iron. *Horace Mann*
- ✓ A wisely chosen illustration is almost essential to fasten the truth upon the ordinary mind, and no teacher can afford to neglect this part of his preparation. *Howard Crosby*
- ✓ Good teaching is more a giving of right questions than a giving of right answers. *Josef Albers*
- ✓ Teachers open the door. You enter yourself. *Chinese proverb*
- ✓ You cannot teach a man anything; you can only help him find it within himself. *Galileo*